

## ЗАСТОСУВАННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ ДЛЯ АНАЛІЗУ СТРУКТУР ВТОРИННОЇ ПРЕДИКАЦІЇ

У статті висвітлюються окремі питання лінгвістичної категоризації і мовного функціонування в руслі когнітивної семасіології. Розглядається динамічна модель категоріального значення дієслова і його функціональної реалізації, запропонованої лінгвістом М.М. Болдиревим. Ілюструється застосування цього підходу для аналізу синтаксичних структур вторинної предикації.

*Ключові слова:* категоризація, поняттєві категорії, концептуальні категорії, категоріально-поняттєвий рівень, функціональна категоризація мовних одиниць, категоріальне значення дієслова, структури вторинної предикації.

**Карамышева И.Д. Применение функционально-когнитивного подхода для анализа структур вторичной предикации.** Статья освещает некоторые вопросы лингвистической категоризации и языкового функционирования в русле когнитивной семасиологии. Рассматривается динамическая модель категориального значения глагола и его функциональной реализации, предложенной лингвистом Н.Н. Болдыревым. Иллюстрируется применение этого подхода для анализа синтаксических структур вторичной предикации.

*Ключевые слова:* категоризация, понятийные категории, концептуальные категории, категориально-понятийный уровень, функциональная категоризация языковых единиц, категориальное значение глагола, структуры вторичной предикации.

**Karamysheva I.D. Application of the Functional-Cognitive Approach towards Analysis of the Secondary Predication Structures.** The article highlights separate issues of linguistic categorization and language functioning within the cognitive semasiology approach. The dynamic model of the verb categorial meaning and its functional realization, suggested by the linguist N.N. Boldyrev, is considered. The illustration of this approach application towards the analysis of secondary predication structures is presented.

*Key words:* categorization, notional categories, conceptual categories, categorial-notional level, functional categorization of language units, categorial meaning of the verb, secondary predication structures.

**Актуальність** цього наукового викладу зумовлена пошуком нових підходів для розв'язання низки завдань, пов'язаних з аналізом і вивченням складних синтаксичних утворень, зокрема аналізом етноспецифічних синтаксичних структур. Сучасна синтаксична теорія, як зауважує О.О. Селіванова, хоч і перебуває у стадії відносного впорядкування, однак чимало проблем залишаються відкритими та дискусійними, прослідковується певна стагнація синтаксичних досліджень у сучасному мовознавстві: "“Вибух” цікавості до синтаксичних розробок у другій половині ХХ століття, який привів до постановки та розв'язання багатьох проблем цієї галузі, поступився місцем кризовому станові синтаксису" [Селіванова 2008, с. 469-470]. На нашу думку, залучення саме когнітивного підходу до аналізу мовних одиниць (зокрема методів, які розробляються у сучасній когнітивній семасіології), в межах якого мова розглядається як засіб отримання, зберігання, та передавання інформації, що забезпечує її онтологічну цілісність і єдність, надасть відповідні засоби для дослідження синтаксичних явищ, проблемність аналізу яких не вдається усунути застосуванням методів, вироблених у традиційних синтаксичних студіях. **Метою** наукової розвідки є з'ясування переваг залучення поняття функціональної категоризації мовних одиниць для аналізу складних синтаксичних утворень, беручи до уваги теоретичні засади, викладені у працях представника російської школи когнітивної семасіології М.М. Болдирева та його послідовників [Болдырев 2000; Болдырев 2009; Болдырев 2009а; Беседина Н.А 2006; Фурс Л.А. 2004]. Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**, як:

- уточнення структури і сутнісних характеристик категоріально-поняттєвого рівня як основи мовного функціонування;
- тлумачення поняття категоризації з точки зору динаміки процесів вербалізації, а також ролі категоризації як основної пов'язуючої ланки в цих процесах;
- з'ясування зв'язку формування категоріального значення дієслова зі структурою речення-висловлювання, в якому дієслово є носієм його основної ознаки – предикативності.

**Об'єктом** дослідження є складні синтаксичні структури, а саме структури вторинної предикації сучасної англійської мови (до яких традиційно відносять конструкції, відомі як "складний додаток" та "складний підмет", тощо; детальніше див. [Карамышева 2005]).

Вивчаючи категоріальне значення дієслова у системному та функціональному аспекті, М.М. Болдырев вважає, що на системно-парадигматичному рівні неможливо дати вичерпного опису категоріальних значень дієслова і тим більше всього діапазону його функціональних можливостей: "На системно-парадигматичному рівні дієслівна лексема може розглядатися лише як переважно закріплена за вираженням того чи іншого категоріального значення (наприклад: *read* – дія). Кінцевий вибір цього значення (чи мисленнєве співвідношення з тією чи іншою категорією – дією,

властивістю, відношенням, тощо) можливе лише на функціональному рівні (наприклад: *The book reads well*, – де дієслово виражає властивість). В цьому і полягає суть процесу категоризації [Болдырев 2009, с. 9]. Опираючись на положення, викладені у працях зарубіжних колег [Чейф 1983; Givon 1984; Langacker 1987], лінгвіст дотримується думки, що мовні відношення не є незмінними, строго опозиційними, а мовні категорії не завжди чітко окреслені і розмежовані одна від одної; мовні одиниці є поліфункціональними та полікатегоріальними, і на механізми їх категоризації впливають багато чинників.

До дискусійних проблем, які постійно обговорюються в сучасній лінгвістиці, на думку вченого, належать: 1) нечітке визначення ролі категоріально-поняттєвого (концептуального) рівня в процесах вербалізації, його сутнісних характеристик, а також принципів і механізмів, які забезпечують можливість дискретного представлення в мові багатомірних змістовних структур; 2) розгляд концептуальних категорій як системо-формульовального фактору мовного функціонування, а також їх структури та форм об'єктивації в мові; 3) відсутність чіткого визначення поняття “категоризація”, яке найчастіше використовується для пояснення механізмів вербалізації і, відповідно, потребує уточнення з позицій динаміки мовленнєвих процесів [Болдырев 2009, с. 28].

Поняття “категорії” потрібно розглядати як основну форму і організаційний принцип процесів мислення і пізнання в рамках тріади “об'єктивний світ – мислення – мова”. Одна із сторін цієї проблеми пов'язана, на думку лінгвіста [Болдырев 2009, с. 34-35], з розмежуванням двох типів поняттєвих категорій – перші відображають онтологічні властивості об'єктів реального світу, другі – узагальнені властивості мовних одиниць. Перший тип поняттєвих категорій має універсальний логічний характер (логічні поняттєві категорії). До них відносять поняття біологічної статі, кількості, реального часу і т.д. Другий тип поняттєвих категорій пов'язаний з формуванням лінгвістичних понять на основі узагальнення індивідуальних онтологічних (функціональних і тематичних) характеристик мовних об'єктів (мовні концептуальні категорії). Поняттєві ознаки першого типу виражаються в лексичних значеннях слів. Узагальнення цих значень, а також значень граматичних форм і синтаксичних конструкцій в мові і приводить до формування концептуальних категорій, які визначають і структурну організацію мови і її функціонування як системи. Концептуальні категорії в конкретних мовах виражаються через сітку граматичних значень як: категоріальні значення частин мови і їх підкласів – лексико-граматичних розрядів, категоріальні значення граматичних форм, що об'єднуються в межах морфологічних категорій чи виділяються як клас на іншій парадигматичній основі, значення типів синтаксичних позицій, а також значення типів синтаксичних конструкцій – членів формально-комунікативних утворень та іншого типу синтаксичних парадигм (структурні типи речень, типи підрядних речень, тощо [Болдырев 2009, с. 41-42]).

Розділяючи думку С.Д. Кацнельсона [Кацнельсон 1974, с. 70-74], М.М. Болдырев дотримується позиції про те, що в структурі мови поняттєві (концептуальні категорії) представляються двоюко: 1) як категоріальна характеристика слова, його “граматична позначка”, що визначає його статус і належність до визначеного граматичного (лексико-граматичного) класу чи підкласу слів (частини мови і їх розряди), і 2) як граматичні категорії, що уточнюють функцію слова в реченні і, відповідно, доповнюють категоріальну характеристику цього слова. Відповідно до цього усі граматичні категорії в мові в плані лінгвістичної онтології поділяються на два типи: категорії-класи, чи словокласифікуючі категорії (граматичні класи слів) і категорії-ознаки, чи словозмінні категорії (граматичні класи форм). В мовах зі слаборозвинutoю словозмінною синтетичною морфологією, наприклад в англійській, особливої значущості набуває ще один тип категорій – релятивні, чи синтаксичні категорії (категорії синтаксичних позицій). Виділення особливого поняттєвого субстрату в мові у вигляді рівня категоріальних значень підтверджується й існуванням так званої “прихованої” граматики (див. відповідні положення [Потебня 1958, с. 61; Кацнельсон 1972, с. 82; Whorf 1972, с. 104-108], де йдеться про так звану особливу категоріальну сітку чи поняттєво-категоріальний план, що є свого роду основою логіки мови, яка далеко не завжди прямо виражається в граматичних формах даної мови; багато категорій виявляються наче “приховані” в значеннях слів і синтаксичних зв'язках слів у реченні. Відтак під категоріальним значенням потрібно розуміти найбільш загальне значення класу слів чи граматичних форм, а також їх значимість в структурі і релятивній схемі. Усі названі категорії слугують одним із основних формальних засобів об'єктивації поняттєвих категоріальних значень в мові, а ознака синтаксичної орієнтованості є однією з найважливіших (виокремлювальних ознак) категоріального значення знака, що визначає його динамічність [Болдырев 2009, с. 42-45, с. 71].

Користуючись викладеними вище основними теоретичними положеннями М.М.Болдыревої стосовно функціональної категоризації мовних одиниць, вважаємо можливим застосувати цей підхід

для розгляду особливого явища синтаксису англійської мови – структур вторинної предикації. Синтаксичні структури вторинної предикації (далі СВП) не мають безпосереднього аналогу в українській мові та створюють певні труднощі при вивченні англійської мови як іноземної і при перекладі з неї. До них належать структури, що традиційно іменуються *складний додаток* (Complex Object), *складний підмет* (Complex Subject), *інфінітивна конструкція з прийменником “for”* (For-to-Infinitive Construction), *абсолютна конструкція* (Absolute Construction) і *герундіальна предикативна конструкція* (Gerundial Predicative Construction). Усі названі одиниці мають різне граматичне оформлення, проте характеризуються такою спільною рисою, як неузгодженість суб'єктно-предикатних відношень у їхній поверхневій структурі. СВП мають такі ознаки [Карамішева 2005, с. 65-88]:

- це бінарні структури, що складаються з вторинного підмета та вторинного присудка. Вторинний підмет виражається іменником в загальному відмінку, чи займенником в об'єктному відмінку (у випадку СВП з герундієм можливий присвійний відмінок як іменника, так і займенника), а вторинний присудок – неозначеною формою дієслова (інфінітивом, дієприкметником I, дієприкметником II, герундієм) чи недієслівною частиною мови;

- вони залежать від структур первинної предикації (СПП), виконуючи в реченні функцію відповідно складного додатка, складного підмета, предикатива, означення, обставини (різних видів);

- вторинний підмет та вторинний присудок пов'язані відношеннями, аналогічними до відношень між первинним підметом та присудком у СПП, що виявляється за допомогою методу трансформації.

Речення, які містять названі синтаксичні структури вважаємо поліпредикативними та поліпропозитивними, а для таких типів СВП як *складний додаток* (Complex Object), *складний підмет* (Complex Subject) та *герундіальна предикативна конструкція* (Gerundial Predicative Construction) суттєвою дистрибутивною ознакою є поєднання з певним класом дієслів, що вводять цей тип конструкції у речення.

Відтак, для аналізу СВП доречним видається застосування підходу, який пропонує М.М. Болдирев [Болдырев 2009, с. 82] для аналізу категоріальних значень дієслова, враховуючи: 1) фактор лексичного значення дієслова, в якому відображаються онтологічні, денотативні характеристики подій і спосіб їх концептуалізації (в тому числі векторна характеристика дієслова і потенційні відношення з актантами), 2) значення граматичної форми дієслова, що фіксує ці ознаки в мові, 3) загальне структурне значення речення, тобто його структурну схему, що відображає подію у її дискретному пропозиційному вигляді, 4) найближчий контекст – контекст усіх елементів речення, що позначають як об'єкти виділені у події (подійному змісті), так і просторово-часові характеристики самої події.

Будь-яка структура вторинної предикації (СВП) функціонує лише в межах речення, тобто за наявності структури первинної предикації. Найзагальніша структурна (схематична) модель речення із СВП матиме такий вигляд:  $S^1 + P^1 + S^2 + P^2$  (+ complements), де [Карамішева 2005, с. 106]:

$S^1$  – підмет (первинний підмет) речення, або суб'єкт;

$P^1$  – присудок (первинний присудок) речення, або предикат;

$S^2$  – вторинний підмет, який може виражатися **займенником** (найчастіше особовим займенником в об'єктному відмінку), **іменником**, **іменниковою групою** чи, значно рідше, іменником, що є **власною назвою**;

$P^2$  – вторинний присудок, який найчастіше виражається неособовими формами дієслова, тобто **інфінітивом** (з маркером “to” та без нього), **дієприкметником I** (інфінітив + ing), **герундієм** (інфінітив + ing), **дієприкметником II** (інфінітив + ed для правильних дієслів, для неправильних – власна форма) або **недієслівною частиною мови** (наприклад, іменником, прикметником, прислівником);

**complements** – доповнення до вторинного присудка, якого вимагає семантика неособової форми дієслова (чи недієслівної частини мови як виразника вторинного присудка).

Для прикладу для розпізнавання СВП, що входить до структури комплементації, виконуючи функцію додатка, з формально-граматичної та функціональної точки зору важливими є такі характеристики:

- список ключових дієслів (key verbs) та їхніх граматичних форм;

- список займенників (pronouns), якими виражено вторинний підмет;

- кількість позицій, що займає вторинний підмет, якщо він виражений іменниковою групою (noun group);

– форми вираження вторинного присудка (Infinitive з часткою та без частки “to”, Participle I, Participle II, Gerund, non-Verbal). Зразки моделей, що відображають структурну схему речення:

**1 модель:** S<sup>2</sup> – виражений займенником, P<sup>2</sup> – виражений інфінітивом із маркером “to” – <key verb> <pronoun> <to> <infinitive> (<complement>), напр.:

*Many people here believe you to be not only the world’s finest living pianist, but perhaps the very greatest of the century* [Ishiguro Kazuo, с. 11].

**2 модель:** S<sup>2</sup> – виражений займенником, P<sup>2</sup> – виражений інфінітивом без маркера <key verb> <pronoun> <infinitive> (<complement>), напр.:

*The suitcases made him drag his step along the carpet [...]* [Ishiguro Kazuo, с. 11].

Для зазначеного типу СВП, а саме для СВП з інфінітивом, що входить до структури комплементатії у функції додатка, характерним є вираження вторинного підмета S<sup>2</sup> особовими займенниками в об’єктному відмінку. Інші займенники, що трапляються, належать до таких груп: 1) зворотні займенники; 2) неозначені займенники; 3) означальні; 4) відносні; 5) заперечні. Проте вживання цих займенників є незначним – усього 4,18% від 3038 проаналізованих прикладів. Вторинний присудок P<sup>2</sup> виражається переважно неозначеним інфінітивом – Indefinite Infinitive, а саме у 98,28%. Використання інших типів інфінітива (Continuous Infinitive, Perfect Infinitive, Indefinite Infinitive Passive) є незначним і становить всього 1,71% від 3038 проаналізованих прикладів [Карамішева 2005, с. 107-109].

Крім того виявлено 68 ключових дієслів, що можуть вводити цей тип СВП; після 12 з них інфінітив вживається без частки “to”. Інші типи СВП, що входять до структури комплементатії теж вводяться певними типами ключових дієслів, які поділяються за своїм значенням на групи. Ці групи не завжди співпадають, що видно з результатів, поданих у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння груп дієслів, які вводять різні підтипи СВП, що входять до структури комплементатії, виконуючи функцію додатка

| Назва групи дієслів, що вводять певний підтип СВП  | СВП з інфінітивом (3038 СВП) |               | СВП з дієприкметником I (995 СВП) |               | СВП з дієприкметником II (239 СВП) |               | СВП з недієслівною частиною мови (722 СВП) |               |
|--|------------------------------|---------------|-----------------------------------|---------------|------------------------------------|---------------|--|---------------|
|  | Кількість ключових дієслів   | Кількість СВП | Кількість ключових дієслів        | Кількість СВП | Кількість ключових дієслів         | Кількість СВП | Кількість ключових дієслів                 | Кількість СВП |
| сприймання за допомогою органів чуттів   | 10                           | 768 (25,3%)   | 19                                | 896 (90,05%)  | 5                                  | 42 (17,57%)   | 3  | 9 (1,24%)     |
| бажання, намір, почуття  | 9                            | 440 (14,5%)   | 2                                 | 30 (3%)       | 3                                  | 31 (12,97%)   | 4  | 34 (4,7%)     |
| розумова діяльність, сприйняття та оцінка інформації, припущення, сподівання, очікування | 14                           | 189 (6,22%)   | –                                 | –             | 3                                  | 42 (17,57%)   | 13   | 322 (44,6%)   |
| наказ, спонукання, примус, переконання, прохання, дозвіл, порада                         | 27                           | 1621 (53,4%)  | 7                                 | 37 (3,71%)    | –                                  | –             | 7  | 41 (5,67%)    |
| певні фізичні рухи, з метою вказати на щось  | 3                            | 4 (0,13%)     | –                                 | –             | –                                  | –             | –  | –             |
| певні фізичні рухи   | –                            | –             | –                                 | –             | –                                  | –             | 19   | 30 (4,15%)    |
| інші дієслова  | 5                            | 16 (0,52%)    | 4                                 | 32 (3,21%)    | 6                                  | 57 (23,84%)   | 6  | 286 (39,6%)   |

Аналіз даних у таблиці показує, що група, дієслова якої виражають *сприймання за допомогою органів чуттів*, зустрічається у всіх підтипах СВП, що входять до структури комплементатії у функції додатка, проте найхарактернішою вона є для підтипу СВП з дієприкметником I, оскільки становить

90,05% від цього підтипу. Цей факт є закономірним, оскільки при вживанні СВП з дієприкметником I підкреслюється саме процес проходження дії, на відміну від СВП інших підтипів, які вводяться цією ж групою ключових дієслів, де констатується лише факт. Групу “*бажання, намір, почуття*” теж знаходимо у всіх підтипах СВП, що входять до структури комплементатії у функції додатка. Проте найчисельнішою вона є в СВП з інфінітивом (14,48%) та в СВП з дієприкметником II (12,97%). Група “*розумова діяльність, сприйняття та оцінка інформації, припущення, сподівання, очікування*” відсутня в підтипі СВП з дієприкметником I, а найбільш характерною є для СВП з недієслівною частиною мови (44,6%). Дієслова групи, що виражають *наказ, спонування, примус, переконання, дозвіл, пораду* зустрічаються у трьох підтипах (за винятком СВП з дієприкметником II). Проте найхарактернішими вони є для підтипу СВП з інфінітивом (53,35%) [Карамішева 2005, с. 121-122].

Отже, проведений аналіз речень з окремими типами СВП засвідчує специфіку категоризації подійного змісту цих поліпропозиційних утворень носіями англійської мови, де у функціональному плані нашаровуються фактор лексичного значення ключового дієслова, значення як граматичної форми дієслова, так і компонентів СВП, загальне структурне значення речення, як ознаки синтаксичної орієнтованості, що є однією з найважливіших ознак категоріального значення знака та створює основу формування його функціональних смислів у мовленнєвій практиці.

**Перспективним** є застосування викладених теоретичних засад функціонально-когнітивного підходу для аналізу цих специфічних синтаксичних структур в аспекті їх еквівалентності/лакунарності в мовах, що є об'єктом зіставлення, в межах розв'язку завдань налагодження міжкультурної комунікації.

#### Література

- Беседина Н.А. Морфологически передаваемые концепты: дис. на соиск. учен. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки», 10.02.19 «Теория языка» / Беседина Наталья Анатольевна. – Тамбов, 2006. – 304 с. *Болдырев Н.Н.* Категориальное значение глагола: системный и функциональный аспекты / Н.Н. Болдырев. – Изд. 2-е. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 176 с. *Болдырев Н.Н.* Когнитивная семантика: курс лекций по англ. филологии: учеб. пособие / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р.Державина, 2000. – 123 с. *Болдырев Н.Н.а.* Функциональная категоризация английского глагола / Н.Н. Болдырев. – Изд. 2-е. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 144 с. *Карамішева І.Д.* Структурні та функціональні особливості вторинної предикації в сучасній англійській мові (досвід формально-граматичного моделювання): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Карамішева Ірина Дамірівна. – Київ, 2005. – 166 с. *Кацнельсон С.Д.* О грамматической семантике / С.Д. Кацнельсон // Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания: Тез. докл. и сообщ. пленарных заседаний. – М.: ИЯ АН СССР. – 1974. – С. 66-76. *Кацнельсон С.Д.* Типология языка и речевое мышление / С.Д. Кацнельсон. – Л.: Наука, 1972. – 216 с. – Изд. 4. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. *Потебня А.А.* Из записок по русской грамматике / А.А. Потебня. – Т1.–П. – М.: Учпедгиз. 1958. – 536 с. *Селіванова О.О.* Когнітивний аспект синтаксису // Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – С. 469-475. *Фурс Л.А.* Синтаксически репрезентируемые концепты: дис. на соиск. учен. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки», 10.02.19 «Теория языка» / Фурс Людмила Алексеевна. – Тамбов, 2004. – 370 с. *Чейф У.Л.* Память и вербализация прошлого опыта / У.Л. Чейф // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XII. – М.: Радуга, 1983. – С. 35-73. *Givon T.* Syntax: A Functional-Typological Introduction / T. Givon. – Vol. I. – Amsterdam: Benjamins, 1984. – 464 p. *Langacker R.W.* Foundations of Cognitive Grammar / R.W. Langacker. – Vol.I. Theoretical Prerequisites. – Stanford, Calif: Stanford Univ. Press, 1987. – X, 516 p. *Whorf B.L.* Grammatical Categories / B.L. Whorf // Syntactic Theory I. Structuralist. – Harmondsworth: Penguin Books, 1972. – P. 103-114.

#### Ілюстративне джерело

Ishiguro Kazuo. The Unconsoled. – L.-Boston: Faber and Faber Ltd., 1995. – 535 p.

УДК 81'1:81'27(811.8)

КАЧМАР О.Ю.

(Закарпатський державний університет)

### ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ «MANAGEMENT» В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Стаття присвячена дослідженню образного компонента концепту «management» в американській лінгвокультурі. Проаналізовано бізнес-стратегії у ділових комунікаціях як способи вербалізації досліджуваного концепту. Виділено його основні концептуальні смисли, що експлікуються у системі метафоричних номінацій.

*Ключові слова:* концепт, образний компонент, лінгвокультура, бізнес-стратегія, ділова комунікація.

**Качмар О. Ю. Образный компонент концепта «management» в американской лингвокультуре.** Статья посвящена исследованию образного компонента концепта «management» в американской лингвокультуре. Проанализированы бизнес-стратегии в деловых коммуникациях как способы вербализации исследуемого концепта. Выделены базовые концептуальные смыслы, эксплицируемые системой метафорических номинаций.

*Ключевые слова:* концепт, образный компонент, лингвокультура, бизнес-стратегия, деловая коммуникация.